

OOSTENDE 1837-1977
EVOLUTIE WEERSPIEGELD IN HANDEL, NIJVERHEID
EN BEROEPEN

door J. H. KLAUSING

Verantwoording

In 1837 telde de stad 13.000 inwoners en werden reeds 35.000 badgasten geteld. In de grote zaal van het stadhuis werden concerten gegeven en bals ingericht en het volgende jaar zou de spoorlijn van Brussel Oostende bereiken.

In 1837 publiceerde T. Vermeirsch, Imprimeur-Libraire, een « GUIDE pour la Ville d'Ostende, ou adresses de tous les administrateurs civils et militaires, des membres de la chambre et du tribunal de commerce, du clergé, des négocians, des fabricans, des artistes, des marchands, et en général de toutes les personnes faisant une profession quelconque, ainsi que des établissemens des diligences, des barques, des bateaux à vapeur, des bains, etc. etc.. »

Het boekje bevatte 21 bladzijden met namen en adressen. Dat de drukker wist dat zijn werkje niet volledig was en de bedoeling had een nieuwe uitgave op de markt te brengen, toont ons de tekst aan op de laatste bladzijde : « Toutes les personnes oubliées ou mal classées sont priées de vouloir en donner connaissance à l'Editeur, afin de pouvoir rectifier les erreurs à la seconde édition. »

Een tweede uitgave kon niet gevonden worden, zodat het me onbekend is hoe het verder met deze uitgeverij afgelopen is. Wel kreeg ik een fotocopie van de « Provinciaal Almanak - wegwijzer - uitgave 1906 - Drukkerij Wwe. Verbeke-Loys en Zoon te Brugge », in het Nederlands uitgegeven en waarvan de samenstelling ongeveer dezelfde is als die van de « Guide » van Vermeirsch. De gegevens over Oostende beslaan een tiental bladzijden, maar de druk is kleiner. Evenwel komt het ons voor dat in deze laatste Almanak veel minder gegevens voorkomen dan in die van 1837 en dat ze ook minder volledig zijn.

De stadsbibliotheek bezit een reeks « Almanach du Commerce et de l'Industrie » uitgegeven door Aug. Stracké van het einde van vorige eeuw, waaruit we die van 1887, 1892 en 1897 raadpleegden. Voor 1927 en 1932 waren eveneens « guides » te vinden in de stadsbibliotheek. Deze laatste min of meer analogisch opgevat met de vorige reeks, zodat ze min of meer als een voortzetting kunnen aanzien worden.

Uit de opgave en samenstelling van beroepen en nijverheid kan men afleiden dat eerst en vooral de belangrijkste werden vermeld, kleine

buurtwinkeltjes mag men er niet in verwachten. Als belangrijkste kan men over 't algemeen aanzien die welke bereid waren een bedrag te storten om hun naam vermeld te zien. Voor bepaalde firma's was de naam in die gidsen van bijzonder belang, zodat deze voorkomen onder meerdere rubrieken, zo bijvoorbeeld een groot magazijn uit onze stad dat zeker wel onder tien verschillende rubrieken vermeld staat in de gidsen tussen de twee wereldoorlogen.

Bij gebrek aan een dergelijke naoorlogse gids, werd de « gouden gids » van het telefoonboek als referentiemateriaal uitgepluisd. Nu is die ook geen ideale statistische bron : enkel die firmas welke over een telefoon beschikken staan er in vermeld en dan nog bepaald die firmas welke speciaal aangedrongen hebben om hun naam vermeld te zien. Ook hier komt het meer voor dat bepaalde firmas vermeld staan onder verschillende rubrieken.

Een volledige studie met opzoeking naar en uitputting van alle mogelijke bronnen zou zeker ver buiten de beperkte ruimte van een bijdrage voor Ostendiana vallen. Om die redenen werd deze beperkt én in tijd én in ruimte. Toch komen we tot een zeer algemeen overzicht van de evolutie van handel, nijverheid en beroepen in een stad waarvan visserij, toerisme en handelshaven de belangrijkste steunpunten zijn geweest in het verleden en tot nu toe.

* * *

Bij het bekijken der tabellen, valt het op dat voor de meeste beroepen en handel, de gegevens misschien wel niet volledig, maar doorgaans betrouwbaar zijn over de ganse periode. Om die redenen werden dan ook uitsluitend die vermeld welke ons een betrekkelijk volledig overzicht geven en werden de andere — uit de meer dan 600 in totaal — weggelaten.

Wat de indeling betreft in beroepen en handels- en nijverheidstakken, werd de klassieke methode niet gevolgd, wel werd een indeling gemaakt die overeenstemt met bepaalde rubrieken van onze levenswijze of van de hoofdbedrijven van de stad.

Voor wat de groei van de stad betreft in deze 140 jaar, de annexatie van Mariakerke bij het begin van deze eeuw heeft een zekere invloed gehad op de uitbreiding van handel en beroepen in de lijsten, maar bepaalde gegevens, bijvoorbeeld hotels, brouwers, enz., zijn reeds van 1887 opgenomen in de gidsen van Oostende als van Mariakerke. Eveneens heeft de uitbreiding van de stad, na wereldoorlog II door de fusies een zekere invloed gehad op het pakket, hoewel minder in verhouding dan aanvankelijk mag gedacht, vermits handel en nijverheid en beroepen hoofdzakelijk geconcentreerd waren in de meer en dichter bevolkte stadskern.

Zoals we uit het overzicht zullen zien staat de ontwikkeling, zowel in aantal als in variatie in verband met het aantal inwoners, het toenemend belang van onze stad als centrum en als badplaats, met de eisen van de mode en toenemende infrastructuur op gebied van toerisme en verkeer. Besluiten inzake visserij en havenbedrijvigheid kunnen niet genomen worden omdat de opgaven voor deze takken van bedrijvigheid minder duidelijk zijn en minder volledig zijn dan voor de andere.

vorige eeuw, dan de heropbouw na wereldoorlogen I en II, zonder dan rekening te houden met de normale uitbreiding van de bouwbedrijvigheid.

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
architecten	—	6	6	7	11	29	31	40
aannemers van bouwwerken	—	18	35	23	13	55	3(?)	31
metsters en plafonneurs	17	31	28	26	—	—	—	—

Tot voor wereldoorlog I, mag men de metsters ook aanzien als kleine aannemers, vooral daar hier te doen was met zelfstandigen. Naderhand is het bouwen een zaak van specialisatie en vooral van materiaal geworden, zodat hoofdzakelijk betrekkelijk grote aannemers bleven werken.

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
bouwmateriaal	2	4	4	4	1	6	7	8
hout	2	6	3	3	4	4	5	2
steenhouwers/marmer	1	9	8	6	—	8	8	2

In 1977 komen bij: plastic voor bouwwerken (2), stortbeton (2), verhuring van aannemersmateriaal (2). Ook nieuw voor 1977 zijn: studieburelen (5), slopers (1), lichtkoepels (1) en liften (4), elektrische verwarming (2), ventilatie (1), air conditioning (3), warmte en koude isolatie (1). Hielpen verder mede aan de bouw en eerste inrichting:

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
lood- en zinkwerk	7	24	12	16	12	18	21	—
sanitair	—	—	—	—	—	4	5	12
centrale verwarming	—	—	—	—	—	4	4	20
schilders	10	22	22	21	(15)	22	28	(34)
glazenmakers	5	)			(9)			(2)
behangers	6	17	16	17	—	19	30	8
electrische installatie:	—	1	—	2	—	10	11	30
algemene electr. inst.	—	—	—	—	—	—	—	7
slotensmid	)					(17)	19	—
stovensmid	)	8	19	24	22	8	(10)	13
								3

De cijfers voor 1906 zijn niet volledig, toch kunnen we een daling vaststellen in dat jaar. Was de bouwwoede enigszins voldaan na de dood van Leopold II?

4. VERVOER EN VERKEER

Van paard en kar tot auto is de evolutie, natuurlijk, zeer sterk geweest.

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
wagenmakers	3	3	4	4	1	1	1	—
paardenhandel	—	—	6	4	—	2	2	—
hoefsmeden	3	5	7	9	—	5	5	—
zadelmakers	2	4	2	2	—	3	3	—
koetsschilders	—	—	1	1	—	—	—	—

herstellen carrosserie	—	—	—	—	—	7	7	12
depannagebedrijven	—	—	—	—	—	4	4	5
stallingen	—	—	7	9	—	—	—	—
parkeergarages	—	—	—	—	—	—	—	4
auto-merkenverdelers	—	—	—	—	—	6	6	24
garages (1)	—	—	—	—	—	32	36	—

Vóór 1940 kon men nog overal terecht voor herstellingen, zelfs bij mekaniekers, maar op de lijsten van 1977 komen allerhande specialisaties en toeleveringen voor auto's bij : electriciteit, radios, gasaandrijving, wassen, wielbalanceren, zelfs autoexperten, 2de. hands autos en autokerkhoven, tot en met 3 scholen voor het behalen van een rijbewijs.

Met de toename van het gemotoriseerd verkeer steeg het aantal benzinepompen van 4 in 1927 en 1932 tot 21 in 1977, maar deze laatste zijn ook « service-stations », die alle karweitjes, zoals wassen, nazicht, enz. kunnen uitvoeren, iets wat vroeger bij de garages gedaan werd.

huurhouderijen	7	10	12	13	13	13	16	—
taxiondernemingen	—	—	—	—	—	—	—	23

De huurhouders hadden hun vereniging op het einde van vorige eeuw, maar in de jaren 1928 vinden we ook al een vereniging « auto-taxis verhuurders » en inderdaad op de lijsten vinden we in 1927 en 1932 7 firmas vermeld die autos verhuren.

De luchthaven bracht in 1977 : 2 luchtvaartmaatschappijen in onze stad en bij 4 firmas kon men terecht voor luchtvracht. Anderzijds ging het vervoerbedrijf — langs de baan — in stijgende lijn en hier moet de autovrachtwagen een flinke duw hebben gedaan. 1887 was er één firma vermeld, 1892 en 1897 : reeds 2, 1927 : 5, 1932 : 6 en 1977 : 10 plus 3 aannemers voor internationaal vervoer.

5. WONEN TE OOSTENDE

1977 zijn er 25 ondernemingen voor binnenhuisinrichting en 8 ontwerpers vermeld.

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
meubels	—	9	11	17	—	31	35	22
ebenisten/schrijnwerkers	6	11	9	13	—	37	34	—
timmerlui/meubelmakers	19	3	7	7	6	—	—	—
uitdragers	—	7	9	9	—	—	—	2
verkoopzalen	—	—	—	—	—	7	4	3
antiek	1	6	12	11	—	5	5	11

Wel opvallend is dat, vóór het einde van vorige eeuw, antiek al zeer in trek was. Op de lijst voor 1977 komen als nieuwkomers voor : aanbouwmeubelen, keukens, sierschouwen.

(1) Vóór 1940 kon men er praktisch voor alles terecht.

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
kolenhandel	11	—	—	—	7	18	18	13
stookolie	—	—	—	—	—	—	—	9
kaarsen	—	2	3	4	—	—	—	1
zeep en kaarsen	1	3	4	3	2	—	—	—

De kaarsenhandel, gemeld in 1977, is een modeverschijnsel. Anderzijds werden in 1837 5 fabrieken van vetkaarsen en 3 van waskaarsen vermeld, terwijl in 1837 en 1906 een zeepziederij vermeld waren.

En waar vóór 1940 de smid of de metser de schoorsteen kwamen reinigen (of een oude veloband het ook soms deed...) is schoorsteenreinen door een beëdigd schoorsteenveger verplicht in 1977 en naast 3 schoorsteenvegers is nog een ketelreiniger vermeld.

6. OOSTENDE = KUNSTSTAD ?

Het zal wellicht te Oostende ook het geval geweest zijn dat kunstenaars slechts na hun dood gewaardeerd werden, en dan komen ze niet meer in aanmerking voor een vermelding in de gouden of andere gidsen.

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
beeldhouwers	—	3	—	—	1	—	—	2
kunstschilders	—	—	4	4	—	—	—	5
tekenaars	—	—	3	4	—	—	—	—

Maar voor kunstwerken die « af » zijn is er wel plaats, zo vermeldt de gouden gids voor 1977 : handel in kunstvoorwerpen (3), handel in schilderijen (3), expert in kunstvoorwerpen (1), galerijen (14).

De stad had veeleer een muzikaal uitzicht in de gidsen :

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
muziekinstrumenten	—	4	5	6	—	3	3	—
pianos	—	3	4	4	2	4	4	—
pianostemmers	—	2	1	2	—	3	3	—
pianoleraars	—	7	10	9	7	—	—	—
muziekleraars	—	—	9	11	—	—	—	—

En bovendien kregen we in 1977 : 1 disk jockey, 2 free lance musici en 5 orkesten ter beschikking in de gouden gids.

7. SPIJS EN DRANK

Warenhuizen (8 in 1977) en supermarkten (2 in 1977), zonder de niet vermelde « self service »-winkels, bieden tenslotte alle mogelijke voedingsmiddelen aan, sigaretten, kledingsstukken, de lijst is onbeperkt. Zodat voor 1977 de gespecialiseerde handel wel een deuk krijgt.

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
pasteibakkers	5	12	12	13	—	41	48)	
bakkers	28	64	65	68	—	38	41)	92
beenhouwers	14	40	39	52	—	76	86	93
spekslagers	7	37	30	31	—	17	21	1
gevogelte en wild	—	2	3	5	—	5	9	3
vishandel	—	—	25	20	—	4	29	72
viswinkels	—	—	—	—	—	28	28	—

Met de vishandel en de viswinkels is het niet duidelijk, of het in stad gevestigde handelaars zijn ofwel (groot)handel in de vismijn. We geven toch de bekomen cijfers weer en denken hierbij ook aan de zeker niet vermelde visvrouwen die de stad rondliepen met een stootkar of die nu aan de « trap » achter een kraampje met levende verse vis staan.

Hoe was het in de zuivelsector ? Ook hier zijn de opgaven verdeeld.

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
boter en eieren	—	8	12	9	—	7	9	—
melkhandel	—	9	8	10	—	7	8	—
zuivelproducten	—	—	—	—	—	—	—	17
eieren	—	—	—	—	—	—	—	2
kaashandel	—	1	6	4	—	7	8	—
plantaardige oliën en vetten	—	1	1	2	—	5	4	1
margarine	—	—	—	—	—	8	9	—
kruideniers	24	169	88	80	8(?)	217	245	54
koloniale waren	—	14	11	12	—	—	—	1
snoepwinkeltjes	—	—	—	—	—	35	38	10

Wat dronk men te Oostende ? Het komt ons voor, hoewel geen vergelijkende getallen voor andere steden voorhanden zijn, dat de Oostendenaars en hun toeristische gasten, altijd van een stevig, lekker en overvloedig « teugsje » hebben gehouden. Zie maar hierna.

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
wijn- en likeurhandel	17	26	35	34	16	45	58	5
wijntrekkers	—	4	6	5	9	2	5	—
wijngroothandel	—	—	—	—	—	6	6	—
likeurstokerijen	—	—	—	—	—	3	5	—
brouwerijen en vertegenwoordigers	8	10	11	11	16	9	10	10
bierhandel	—	—	—	—	—	22	22	23
vreemde bieren	—	5	9	12	—	—	—	—

8. HUISHOUDING, KEUKEN EN ONDERHOUD

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
aardewerk	—	2	4	4	—	—	—	—
porselein, glas, kristal	5	5	7	7	—	3	3	4
porselein	—	—	—	—	—	2	2	—
quinquaille	6	2	2	—	—	16	21	1
messen/scharen	—	2	—	2	—	1	2	1
tafelinnen	12	9	11	10	—	36	49	—
elektrische toestellen	—	—	2	3	—	14	17	11

Voor 1977 komen nog bij als huishoudtoestellen : koffiezetapparaten, vaatwasmachines, huishoudgas, koel- en diepvries, stofzuigers/boeners, verder breimachines. Naaimachines zijn reeds eerder in trek :

naaimachines	—	1	3	2	2	4	5	8
--------------	---	---	---	---	---	---	---	---

En om het huishoudelijk werk nog te verlichten : de wasserijen, ook hier onvolledig en onduidelijk, maar toch behoorlijk voor een overzicht :

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
wasserijen/zelfwasserijen	—	—	—	—	—	—	—	8
wassalons	—	—	—	—	—	—	—	16
verwerijen	—	1	5	7	—	—	—	—
wasserijen	—	3	3	4	—	—	—	23
wassen en strijken	—	21	19	24	—	—	—	—

9. KLEDIJ EN MODE

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
stoffen	—	—	—	—	—	4	12	2
laken	9	5	6	6	6	4	4	—
ellegoederen	—	16	13	12	—	9	11	—
zijde	) 4	15	10	13	—	(11	20	3
garen, lint	)					(18	20	3
kant en brodeerwerk	—	2	2	3	3	—	—	—
kantwerk	—	3	4	3	—	12	13	1
nieuwigheden	—	—	3	—	—	14	13	—
moden	—	—	—	—	—	30	32	1
klederen en mantels	—	—	—	—	—	12	27	—
boetieken	—	—	—	—	—	—	—	30
confectie :	6	3	12	13	—	33	46	—
voor dames	—	—	—	—	—	8	12	35
voor heren	—	—	—	—	—	3	3	14
voor kinderen	—	—	—	—	—	—	—	9
kleermakers heren	10	52	36	20)	(21	46	9	
dames	—	28	18	23)	(2	3	3	

naaisters	—	—	—	—	—	4	6	—
haute couture	—	—	—	—	—	13	15	12
korsetten (+ B.H.)	—	5	7	7	—	4	5	5
hemden (1)	—	2	3	4	—	16	16	4
modistes	4	15	13	10	—	16	26	2
hoeden	4	7	9	8	—	14	14	3
breigoed	13	5	6	6	—	24	36	7
schoenmakers	13	78	52	67	—	18	19	2
schoenhandel	6	29	18	22	—	47	61	32
uurwerkmakers	6	7	7	10	8	15	18	14
goud- en zilversmeden	3	8	7	7	7	6	8	3
barbiërs	—	14	15	19	—	—	—	—
coiffeurs heren	)					(47	50	22
dames	) 9	12	10	9	—	(5	8	113
tabak en sigaren	—	24	23	25	6	55	66	4
rokersartikelen	—	—	—	—	—	4	5	1

(1) 1977 vermeldt bovendien : ondergoed (1) en lingerie voor dames en heren (8).

10. TOERISME EN ONTSPANNING BUITENHUIS

Achteruitgang op gebied van hotelcapaciteit, maar daartegenover aanzienlijke toename van eetgelegenheden. Daartegenover staat dat het aantal gelegenheden tot uitgaan in 1977 sterk verminderd is, de boomperiode was tussen de twee wereldoorlogen, zodat we wel mogen aannemen dat televisie de mensen thuis gehouden heeft.

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
zee- en zoetwaterbaden	2	4	3	3	—	—	—	—
fantasieartikelen/geschenken	—	—	—	—	—	6	7	15
souvenirs	—	—	—	—	—	13	15	10
schelpen	—	7	7	4	—	—	—	—
hotels (1)	10	—(?)	53	49	53	179	196	127
pensionhuizen	—	—	—	—	—	67	94	17
herbergen/logementen	—	14	11	12	—	—	—	—
traiteurs	—	—	—	—	—	1	3	5
restaurants	2	6	—	13	—	35	47	112
fritures	—	—	—	—	—	1	3	14
snackbars	—	—	—	—	—	—	—	6
tea-rooms	—	—	—	—	—	—	—	26
ijssalons	—	5	5	4	—	3	5	2
cremeries	—	—	—	—	—	6	6	—

(1) voor 1837 worden enkel de voornaamste hotels opgegeven, geen opgave voor 1887, maar voor 1892 en 1897 worden de hoteliers opgegeven.

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
voornaamste estaminets :	23	(waarvan 15 met een biljart)				—	—	—
cafés en herbergen	—	319	254	304		(292 (234 (	315 met 248 zonder naam	—
tavernes/bars/bodegas	—	—	—	—	—	21	27	—
cafés, tavernes, bodegas	—	—	—	—	—	—	—	268
bars, dancings, nightclubs	—	—	—	—	—	—	—	40
dancings	—	6	—	—	—	7	7	—

Voor 1977 zou men, voor het dubbel aantal bevolking en toeristen, ongeveer hetzelfde aantal uitgaansgelegenheden hebben als op het einde van de 19de. eeuw.

11. VRIJE TIJDSBESTEDING

Waar de televisie wellicht het aantal gelegenheden tot uitgaan heeft doen dalen, stellen we evenwel vast dat in 1977 de manieren om de vrije tijd door te brengen velerlei zijn geworden : sportclubs (12), sportkledij (4), vrije tijds-kledij (4), doe het zelf winkels (6), hondenverzorging (3), watersport, kamping en caravantoerisme.

In 1927 en 1932 was er telkens maar één reisagentschap vermeld, in 1977 waren dit al 19

Biljart moet zeer sterk in trek geweest zijn, de gids van 1837 vermeldt speciaal 15 gelegenheden waar een biljart te vinden is. En in de gidsen van 1882 tot en met 1897 vinden we een biljartfabriek vermeld plus een professor in de edele biljartkunst.

Foto zien we vermeld in 1927 : 8, in 1932 waren het er al 9, in 1977 : 7, maar toen was er al ciné bij.

Manèges en uitrusting voor het uitoefenen van paardensport in 1977, maar in 1897 vermeldde men 2 leraars in paardrijden.

Van 1927 af staat de radio vermeld : 3 radio en 3 T.S.F., hetzelfde in 1932. Maar in 1977 heeft men de gehele gamma zoals we die nu kennen : stereo/hifi (in 1927 en 1932 vermeldde men enkel 2 winkels waar men fonografen verkocht), verder geluidsinstallaties, radio en televisie (24) onderdelen, onderhoud, verhuring, antennebedrijf, video, noem maar op.

Speelkaarten en reisartikelen vindt men van 1887 af. En in 1892 en 1897 vonden het drie zaken de moeite waard te vermelden dat men er bad-kostumen kon kopen.

12. VISSERIJ, HAVEN, NIJVERHEDEN

De tabellen over dit onderwerp zijn niet zeer duidelijk, soms verwarrend en onvolledig. Daarom halen we enkel de meest betrouwbare aan die het meest volledig schijnen.

	1837	1887	1892	1897	1906	1927	1932	1977
mandenmakers	2	2	6	6	—	5	6	—
kuipers	12	14	15	8	—	—	—	—
scheepsmakelaars	—	3	6	5	—	4	4	1
douaneagenten	—	5	6	5	—	5	5	4
scheepswerven	—	3	8	7	5	3	4	5
scheepstimmerlieden	6	10	—	—	—	—	—	—
touwslagers	5	2	—	—	1	6	6	—
koorden en touwwerk	—	2	8	7	—	—	—	1
zeilmakers	4	5	9	8	7	—	—	—
guano/salpeterzuurzout	—	3	5	6	6	—	—	—
meststoffen	—	—	—	—	—	1	1	2

Mandenmakers waren van belang voor de visserij, doch na 1940 begon men met plasticen korven en verpakkingsmateriaal. Kuipers gingen ten onder met de teloorgang van de zoute visvangst, begin dezer eeuw.

Guano en salpeterzuurzout : hier heeft men te doen met de invoerders van dergelijke producten uit Zuid-Amerika : oude foto's van onze haven met de sierlijke driemasters getuigen hiervan.

Motoren voor schepen vindt men van de eerste wereldoorlog af, waarbij de zeilmakers het moesten afleggen. Verder vermeldt de lijst van 1977 : scheepselectriciteit, en scheepselectronica.

In 1906 waren 7 verzenders van « boter, eieren en konijnen » vermeld. Dit moeten uitvoerders van dergelijke producten naar Engeland zijn, via de Tilburylijn die ook wel eens de « keuneboot » werd genoemd.

En om de vooruitgang te bevestigen vermelden we voor 1977 : plastic, industriële fotografie, verkoopautomaten, bedrijfskledij, fotocopie, dicteerapparaten, telex, telefoonantwoordapparaten, enz., enz.

12. KORT OM TE SLUITEN

Al laat het verzameld materiaal niet toe geschiedenis te schrijven — hiervoor moeten meer bronnen worden bijeengegaaard — toch krijgen we een merkwaardig overzicht over de ontwikkeling van onze stad in de afgelopen 140 jaar, waarbij de ontwikkeling van toerisme en visserij wel niet vreemd zijn, evenals natuurlijk de reeks nieuwe uitvindingen die sinds de eerste wereldoorlog in toenemende versnelling hun plaats in onze samenwerking komen opeisen.

Een dieper doorgedreven studie zal veel meer besluiten toelaten, vooral dan op gebied van bevolkingstoename door fusie en annexatie en een wijziging in het toeristisch patroon : rond de eeuwwisseling, tussen de twee wereldoorlogen en sinds 1945.